

Pomacii din Bulgaria între pierderea și recunoașterea identității lor

JORDANKA TELBIZOVA-SACK

Pomacii din Bulgaria, numiți și „Achrjani”, „Bulgaro-musulmani” sau „Rodopcani”, trăiesc astăzi aproape în exclusivitate în regiunile situate în sudul Bulgariei și pe versantul sud-estic al Pindului. Doar o mică parte s-a stabilit în localitățile Teteven și Lovec situate mai la nord. Numărul lor este apreciat la 200.000-220.000 de suflete. Pomacii, slavi la origine, au trecut, în cei 500 de ani cât a durat ocupația otomană, la islamism, răspîndirea noii religii influențându-le și schimbîndu-le modul de viață. În același timp, în urma contactului cu cultura întîlnită, însăși religia a suferit schimbări. Pe de altă parte, limba, ca și multe dintre datinile, obiceiurile și ritualurile creștinești și tipic bulgărești au fost păstrate. Tradiția s-a păstrat de la o generație la alta, concepția despre lume a pomacilor — care trăiau izolați în așezări montane — constituind mărturia unei bogății culturale nemaîntîlnite. În imaginea despre lume a acestui popor, ideile și concepțiile din antichitate s-au contopit cu cele din creștinism și din lumea islamică.

Din cauza apartenenței lor religioase, statul bulgar i-a tratat cu o oarecare suspiciune, încercîndu-se de fiecare dată înfrîngerea conștiinței lor ca entitate culturală și obținerea asimilării lor totale în populația bulgară majoritară.

După eliberarea Bulgariei de sub ocupația otomană (3 martie 1878) o parte a acestei populații (teritoriile Goce Delcev, Smoljan, Zlatograd și sudul Kardzaliului de astăzi) a aparținut Imperiului Otoman. Aceste teritorii au revenit însă Bulgariei după încheierea Războiului Balcanic (1912-1913). Astfel, populația de acolo a trăit o intensă schimbare economică și politică: noile granițe au împiedicat contactul cu teritoriile egeice (rodopcanii fiind de secole învecinați geografic cu Cîmpia Egeană), iar creșterea animalelor — îndeletnicire tipică pentru această regiune — a încetat să mai fie practică luîndu-i locul agricultura montană. Prin urmare, pentru următoarele trei decenii pomacii au rămas un grup marginalizat din punct de vedere social, și tratat în continuare cu indiferență de către guvernul bulgar, evoluția lor ca grup fiind marcată de un grad scăzut de educație și o rată ridicată a analfabetismului. În timpul Războiului Balcanic (1912-1913) au fost luate primele măsuri de creștinare și de schimbare a numelor pentru ca, după o perioadă în care aceste măsuri s-au mai revizuit, să se procedeze din nou — între 1937 și 1944 — la o schimbare a numelor, de această dată însă, e drept, la inițiativa grupărilor naționaliste pomace, fapt pe deplin tolerat de statul bulgar.

După preluarea puterii de către comuniști (9 septembrie 1944) și în special începînd cu anii '50, situația din teritoriile sudice ale Bulgariei a început din nou să se schimbe. Paralel cu colectivizarea agriculturii (1950-1958) a avut loc și industrializarea și urbanizarea acestor teritorii. Prin creșterea nivelului educațional, a nivelului de trai și a mobilității populației s-a încercat o mai bună integrare a pomacilor în societatea bulgară. Acest proces a fost totuși condus de un alt „rău”: crearea unei noi identități politice și culturale „naționale” era menită să servească la atragerea populației mahomedane a Bulgariei la „construirea” socialismului. Islamul a fost ridiculizat și redus la un set de superstiții fiind considerat o racilă a trecutului. Obiceiurile islamice, tradiția religioasă și viața culturală au fost supuse unei secularizări în speranța eliminării ideii de autonomie culturală. Punctul culminant al acestei politici l-a constituit noua campanie de schimbare a numelor dintre anii 1970 și 1974. Față de cele anterioare, această campanie a durat 19 ani și a luat sfîrșit abia cu căderea regimului lui T. Jivkov (10 noiembrie 1989).

Cu puțin timp după căderea regimului comunist în Bulgaria, noul guvern s-a văzut obligat să se distanțeze de politica minoritară de odinioară și să declare nule măsurile de oprimare. Victimele represiunilor au fost reabilite, numele persoanelor fiind din nou schimbate, iar practicarea religiei, ca și obiceiurile populare islamice și religioase nu au mai fost interzise sau restricționate. După 40 de ani, musulmanii din Bulgaria au putut din nou să își practice liber religia.

Viața bulgarilor pomaci nu a devenit însă mai ușoară. Noile probleme apărute, criza financiară care caracteriza țara încă de dinainte de revoluție și care, începînd cu anii '90, a lovit din plin populația, periclita însăși existența cetățenilor. Prin desființarea cooperativelor agricole și închiderea întreprinderilor nerentabile, rata șomajului a crescut în mod accelerat. În partea centrală și estică a Rodopilor, marea majoritate a minelor au fost închise. Chiar și producția de tutun, care asigura de secole un venit considerabil populației mahomedane, se află astăzi într-o criză profundă.

În realitatea post-comunistă a Bulgariei, caracterizată de declin economic și polarizare politică, divizarea comunității pomace a devenit o problemă și mai acută decât pînă acum.

„Cine sîntem noi?” „Cui aparținem?” sînt întrebări care au fost mereu puse și la care nu a fost niciodată ușor de găsit un răspuns exact.

Căutarea identității

Un rol primordial în formarea identității pomace l-au avut unitatea tradiției, religia și viața cotidiană. În același timp, identitatea lor colectivă, acceptarea sinelui sau a unei alte identități a depins de cele mai multe ori de capriciile istoriei. Viața acestei comunități nu a putut avea un ritm pe care să și-l stabilească singură, fiind mereu nevoită să urmeze forța împrejurărilor.

Ani la rînd pomacii au fost discriminați față de bulgari datorită religiei lor. În aceeași măsură au fost însă izolați și de vecinii lor musulmani — de turcii care trăiau în Bulgaria. Izolarea socială și geografică, măsurile regulate de asimilare și de „bulgarizare” din partea statului bulgar au creat suspiciuni în rîndul lor și i-au izolat și mai mult.

Pentru comunitatea pomacilor islamul s-a dovedit a fi forța de integrare cea mai puternică. Acesta a avut o importanță majoră nu numai în ce privește integritatea lor, dar și privitor la asumarea propriei identități. În același timp, ei au trăit această identitate bazată pe religie — într-un mediu care era dominat de creștinismul ortodox — ca pe o excludere din societatea în care trăiau. În experiența lor subiectivă, acceptarea din partea celorlalți nu a fost posibilă tocmai datorită alterității lor religioase și culturale. Această excludere a pomacilor din normalitatea cotidianului (prin măsuri de oprinare și încercări de asimilare), ca și prin excluderea lor din societate (datorită alterității lor culturale) a dus — dincolo de acest complex de inferioritate și sentiment al înstrăinării — la o creștere a distanței sociale față de ceilalți și chiar la o îndepărtare de ei înșiși, pînă la căutarea unei identități specifice. Cerința continuă de a corespunde așteptărilor s-a transformat treptat în dorință de stabilitate, continuitate și egalitate.

Această căutare a sinelui s-a manifestat în fel și chip. Acolo unde ei trăiau laolaltă cu bulgarii se defineau ca turci, iar acolo unde trăiau cu turcii se identificau ca bulgari. Unii dintre ei nu se simțeau nici turci, nici bulgari, pe cînd alții se considerau deopotrivă și turci și bulgari. Caracteristică a fost și schimbarea continuă a diferitelor forme de manifestare. În cazul pomacilor, a căroră identitate nu a fost influențată nici de comuniunea de limbă cu bulgarii și nici de comuniunea religioasă cu turcii, izolarea geografică și faptul că au fost privați de mobilitatea caracteristică vieții moderne a contribuit la separarea lor socială.

Pomacii se află în căutarea unei identități și în zilele noastre. Această dorință de afirmare care se mai numește și *managment al identității* (Greverus. 1978: 234) sau *create a identității* (Robins 1973: 1213), asigură comunității pomacilor o gamă variată de posibilități.

La recensămîntul din 4 decembrie 1994, 70.250 de pomaci s-au declarat bulgari, 60.000 afirmau că sînt turci, iar restul de aproximativ 65.550 au declarat că aparțin unui grup de musulmani bulgari, respectiv pomaci. În timp ce pomacii care locuiesc în Rodopii de Est și de Sud tind să se considere mai degrabă bulgari sau cel mult se consideră a fi un grup aparte, pomacii din Rodopii de Vest și din Pind se cred mai degrabă turci. Conștiința de sine crescîndă în rîndul unei părți a pomacilor, care se manifestă public din 1989 încoace și care a fost promovată tocmai datorită măsurilor de asimilare, se arată a fi una din soluțiile căutării lor identitare. În acest sens pomacii încearcă să-și scoată din obscuritate definirea identității lor pentru a avea posibilitatea de a se delimita de alte grupuri și comunități. Reînvierea simbolurilor islamice și prezentarea lor în spațiul public sînt cîteva din caracteristici importante. Acest tip de orientare a fost nu de puține ori întărit și de răspîndirea unor religii și mituri, precum și de un interes puternic legat de origini.

Unul din miturile cele mai populare este cel care ne vorbește de strămoșii pomacilor ca reprezentanți ai credinței adevărate. Mitul spune că acești strămoși au fost trimiși în munții Bulgariei de însuși Profetul Mahomed. Aceasta trebuie să se fi întîmplat cu mult înainte de venirea slavilor și a turcilor. Musulmanii de odinioară, se spune, s-ar fi așezat nu numai în regiunile Bulgariei, dar și în Macedonia, Albania și Bosnia. Prin acest mit se încearcă explicarea originii numelui de „Achrjani”, cu care sînt cîteodată denumiți pomacii. Chiar dacă terminația „-jani” rămîne greu de explicat, numele în sine coincide probabil cu expresia „achar Muslim” (adevăratul musulman).

O serie de asemenea imaginarii răspîndite în rîndul pomacilor susțin că pomacii își au originea din Persia sau chiar Egipt. Acesta ar fi, conform ideilor respective, și motivul pentru care ei nu au nimic în comun cu populația din

Bulgaria. Alte ipoteze referitoare la originea lor (care au și o referință istorică) spun că strămoșii pomacilor ar fi tracii care trăiau în zona aceea sau aparținătorii sectei Bogumililor.

Toate aceste teze despre originea pomacilor accentuează pe diferite căi specificul național și duc la o delimitare a lor de celelalte populații ale Bulgariei. Mândria de a aparține unui grup aparte, ca și solidaritatea și cooperarea sînt alte caracteristici ale acestui grup.

Prin înființarea formațiunii „Demokrateska Partija na Truda” (Partidul Democrat al Muncii, DPT) în 1992, Kamen Burov — fostul primar al satului Zaltusa din Rodopii de Est — a accentuat și mai mult această tendință. El și adepții lui au declarat populația pomacă ca fiind urmașa locuitorilor băștinași ai Rodopilor. Conform acestei teorii, pomacii au trecut de la păgînism direct la islamism și nu ar fi fost niciodată creștini, ei trebuind de fapt să fie acceptați și astăzi ca grup aparte și care nu are nimic în comun nici cu populația bulgară, nici cu cea turcă.

Cea ce îl separă pe Kamen Burov de grupurile menționate anterior este angajamentul său politic clar față de interesele și drepturile comunității pomace. La cîteva luni după înființarea partidului, Kamen Burov a demisionat din funcția de primar dedicîndu-se în întregime politicii. Deoarece Constituția statului bulgar (art.11, p.4) interzice crearea unor partide pe bază etnică, Kamen Burov și adepții lui s-au declarat a fi reprezentanții populației rodopiene.

În cadrul comunității pomace — cu reprezentare a tuturor orientărilor politice — DPT nu a reușit să cîștige popularitate, străduința lor fiind socotită de cei mai mulți dintre pomaci ca neserioasă. Influența lui Burov nu a fost îndeajuns de eficace, decît poate în aplanarea unor mici conflicte din comunitatea al cărui primar a fost o vreme. De o cu totul altă anvergură au fost însă reacțiile naționaliștilor bulgari, care au contribuit mult la crearea imaginii sale politice. Oportunitatea a apărut cu ocazia unei călătorii a lui Burov în Statele Unite în 1993, cînd, invitat fiind la un seminar, a apărut ca reprezentant al comunității pomace. După întoarcere, naționaliștii bulgari i-au reproșat că și-ar dori o „națiune pomacă”, numele lui apărînd în presa bulgară din ce în ce mai des în acest context.

Chiar dacă partidul lui Burov nu a reușit să atragă un număr însemnat de pomaci, aceasta a constituit totuși prima încercare a pomacilor de a-și căuta afirmarea pe scena politică a Bulgariei. De aceea, acestui aspect trebuie să i se acorde importanța cuvenită.

O cu totul altă „soluție” propunea Branko Davidov, care conduce din 1990 asociația „Rodoljubie” (Dragostea de țară). Membrii acestei asociații pro-bulgare și cu aer naționalist sînt preocupați de afirmarea religiei lor și, prin aceasta, de integrarea populației pomace în statul bulgar. Se încearcă de asemenea reformularea și redefinirea simbolisticii Bulgariei într-un mod care să convină populației pomace. Susținătorii societății Rodoljubie se percep a fi bulgari de religie musulmană, această definiție aducîndu-i aproape de mișcarea Rodina din anii 1937-1944. Prin urmare, „unitatea națională a Bulgariei” și afirmarea religiei pomacilor nu trebuie privite ca aflîndu-se în contradicție. (Programul Asociației „Rodoljubie” 1990. Smoljan). În ciuda tendințelor naționaliste ale asociației se observă o oarecare „dualitate”. Se menține astfel contactul și cu cultura majoritară și cu cea minoritară, excluzîndu-se în schimb în totalitate negarea specificului religios al comunității.

Un alt fenomen care apare în rîndul pomacilor atunci cînd aceștia trebuie să-și definească identitatea este negarea în public a apartenenței la grupul etnic. Ei încearcă în acest fel să-și depășească condiția identitară de stigmatizați. Acest lucru se poate remarca la școlari sau în cazul contactelor cu alte persoane decît cele din mediul lor obișnuit. Ei își neagă relația lor cu grupul de origine pentru că le este teamă să nu fie ridiculizați sau respinși. Dar un asemenea comportament poate fi observat și la adulți, mai ales la cei care își părăsesc locul de naștere. „Adevărata” apartenență este recunoscută doar în cercul cel mai intim al prietenilor și rudelor. În afara acestuia, condiția identitară este trăită ca un complex de inferioritate. Totuși, această reacție nu trebuie înțeleasă ca o pierdere a identității; ea poate fi înțeleasă mai degrabă ca o negare a unei identități proscrise, neacceptate de majoritate.

În timp ce orientările menționate mai sus conduc la păstrarea sau reînnoirea unor caracteristici culturale, convertirea pomacilor la religia creștină reprezintă încercarea de a obține un transfer de identitate în favoarea majorității bulgare. Identitatea etnică stigmatizată a pomacilor este eliminată astfel prin „crearea de identitate”. Prin schimbarea simbolurilor celor mai importante și a religiei (care reprezintă însăși comunitatea și identitatea ei) se dorește de fapt, tendențios, o asimilare completă. Convertirea este benevolă, sporadică și neregulată, cuprinzînd atît indivizii, cît și familii întregi, și este concentrată înainte de toate pe teritoriile din Rodopii Centrali (regiunile Nedelino, Zlatograd, Starcevo). Cei care se convertesc sînt îndeosebi tineri cu vîrsta cuprinsă între 18 și 35 de ani, dar găsim printre aceștia reprezentanți ai tuturor generațiilor.

Conform unui studiu sociologic efectuat în 1992 (Aspekti na etnokulturnata situacija v Balgaria 1993: 54), 6 % dintre respondenții pomaci s-au declarat a fi de religie creștină. Autorii accentuează în acest sens o tendință de creștere. Aceste rezultate nu pot însă elucidă cît de mare este procentul celor convertiți formal din acest procentaj de 6%. Mai mult, aceste date arată tendința pomacilor care doresc să se asimileze, de a se defini ca aparținînd tradiției creștino-bulgare.

Convertirile actuale în rîndul unor pomaci este strîns legată de numele preotului Bojan Saraev, care oficiază în același timp ca preot și misionar și în Kardzali. Fiind de origine pomacă, preotul a înființat „Mișcarea pentru creștinism și progres” numit și „Sfîntul Ioan Botezătorul”, pentru a-i readuce pe acești pomaci la creștinism. Saraev este persoana la care se duc pomacii pentru a-și rezolva problemele și în care au încrederea necesară de a îi împărtăși actul convertirii la creștinism. Primul botez în masă a avut loc la 18 mai 1991 în biserica „Sveta Bogorodica” din Kardzali. Din 1996/1997 se poate observa tot mai frecvent că și alți preoți — în parte de origine pomacă (preferați sînt însă clericii și bisericile marilor orașe) — sînt căutați în acest scop. Bojan Saraev rămîne însă liderul de necontestat al mișcării reprezentînd platforma ideologico-emoțională.

În paralel cu aceste convertiri, un alt scop al mișcării este de a construi biserici și schituri, precum și de a crea posibilități de educare a tinerilor pomaci în școlile confesionale și în facultățile de teologie. Printre proiectele de construire a unor biserici pot fi menționate „Sfînta Nedelja” din Nedelino, a cărei construcție a început în 1995 pentru ca în 1997 să fie aproape gata, ca și biserica din Starcevo al cărui proiect de construcție a fost avizat în 1997. Alte construcții se află în localitățile cu populație mixtă (Maddan, Cepelare, Rudozem, Breze, Malák Dervisil, Krastova Gora). Aici trebuie evidențiat faptul că diferența dintre proiectele din localitățile pomace Nedelino și Starcevo și restul de proiecte este că ele au fost realizate în majoritate de bulgarii creștini (deseori de orientare naționalistă). După afirmarea lui Saraev, mișcarea (inclusiv construcția bisericilor și acordarea de burse) este finanțată din donații. La construirea bisericilor și a capelelor mai participă și organizația creștino-bulgară „Creștinul”, precum și conducerea comunităților.

Denumit de unii „Nașul”, poreclit de alții „agentul special”, preotul în cauză este unul dintre cele mai controversate personalități al acestei regiuni. În rîndul musulmanilor credincioși practicile lui sînt foarte discutate, pe cînd în rîndul naționaliștilor bulgari ele se bucură de un mare prestigiu. În ce privește finanțarea mișcării, ea este dependentă îndeosebi de grupările de orientare naționalistă. Inclusiv biografia preotului Saraev, care nu are un curs tocmai linear, face subiectul unor speculații.

Născut la data de 5 mai 1956 în satul Zaltuza (Rodopii de Sud-Est, aproape de granița cu Grecia), Saraev a urmat mai întîi Liceul de Polițiști din Strelca, pentru ca mai tîrziu să-și încheie studiile la fără frecvență, la Facultatea de Drept Administrativ, respectiv la Academia de Poliție din Sofia. Totodată, el lucrează la Comanadamentul Teritorial al trupelor speciale al Ministerului de Interne din Krumivgrad. După absolvire, viitorul preot este numit ofițer de poliție. Odată însă cu așa numitul „proces de renaștere” al turcilor din Bulgaria din 1994, el părăsește poliția și se convertește. Se mută cu familia sa la Kardzali, și după o perioadă mai lungă în care nu-și găsește serviciu, lucrează mai întîi la cultivarea tutunului, iar apoi ca muncitor la fabrica „Elektron” din localitate. La 17 iulie 1990 este hirotonisit ca preot de către patriarhul Maxim. De atunci, Saraev slujește ca preot în biserica „Sveta Bogorodiza” din Kardzali.

Venerat sau blestemat, Saraev îi adună în jurul lui, nu numai prin cuvîntul lui Dumnezeu, pe bulgarii din Rodopi (el respingînd denumirea de pomaci). În spatele convertirilor pot fi descoperite scopuri sociale bine definite: căutarea aprecierii, îmbunătățirea situației sociale și economice și dorința de egalitate. Nu în ultimul rînd, o parte a pomacilor caută prin el găsirea unui simbol fără echivoc prin care să-și poată dovedi apartenența de cealaltă parte a bulgarilor.

În 1996 apare cartea sa autobiografică intitulată „Vocea chemării în deșert”, care dezvăluie mai multe aspecte ale motivelor sale. Surprinzător este faptul că Saraev evită în discursul său referirile la dragostea nemărginită față de patrie (așa cum fac bunăoară cei din mișcarea naționalistă). Utilizarea argumentelor religioase (așa cum ne-am așteptat de la un preot) abia dacă poate fi întîlnită. Invocarea sărăciei, a nevoilor, a disperării și izolării răbdate de poporul pomac stau însă în prim plan. Formule de genul „oameni de rangul doi” sau „durere” apar foarte frecvent în text.

Al doilea fiu al unei familii cu șapte copii, pentru care studiile la Liceul de Poliție reprezenta singura șansă de a evada din satul său, marginalizat de colegi, niciodată acceptat cu adevărat din cauza provenienței sale, Saraev caută tot timpul vinovați pentru situația sa. Răspunsul nefiindu-i la îndemînă, găsește ca principal vinovat al „izolării” și

„subdezvoltării” populației din Rodopi — islamul. Numai trecerea la religia creștină, consideră el, poate ajuta în depășirea acestei situații și la reconcilierea cu restul populației Bulgariei (Saraev 1996: 110-117). Singura cale, consideră Saraev, este ca pomacii să nu mai fie tratați ca obiect al istoriei, ca un popor care n-are decât să aștepte pînă la următoarea schimbare politică pentru a-și afla, odată pentru totdeauna, soluția la problemele care au dus la dezbinarea lor.

Din aceste idei reiese clar că s-a preluat fără discernămint conceptul naționalist al secolului trecut, fără ca Saraev sau adepții lui să fie conștienți că această dezbinare a fost posibilă doar după apariția acestui concept naționalist. În acest sens, convertirea este un criteriu important pentru apartenența la națiunea bulgară. Motivul istoric este înlocuit de urmările acestuia. Pentru cei loviți, pentru familiile și rudele lor, acest fundal teoretic nu are nici o importanță. Tot ce-și doresc ei este să-și vadă copiii scăpați de aceste probleme.

Dispoziția unei părți a pomacilor de a se alinia majorității, nu este însă suficientă pentru depășirea distanței dintre cele două grupuri etnice. De asemenea, nu este suficientă nici pentru a vorbi de un proces de asimilare, „deschiderea” majorității avînd și ea un rol important în acest proces, iar majoritatea bulgară ezită încă să-i recunoască pe pomaci ca cetățeni cu drepturi egale. O serie de prejudecăți și stereotipuri se mențin în continuare influențînd relația dintre ei și pomaci. 80,45% (în 1992) și 76,7% (în 1994) dintre femeile bulgare considerau de neînchipuit căsătoria cu un pomac. Pe de altă parte, 33,4% (în 1992), respectiv 40,2% (în 1994) dintre femeile pomace nu s-ar fi căsătorit sub nici o formă cu un bulgar (Kanev, 1996:180). Mai multe informații despre distanța socială dintre bulgari și pomaci ne oferă următorul tabel:

Distanța socială față de pomaci — Răspunsuri negative în procente (%)

	Bulgari, 1992	Bulgari 1994
căsătorie cu un pomac	80,4	76,6
prietenie cu un pomac	46,6	35,2
a trăi în același sector cu pomaci	40,1	21,6
a lucra laolaltă cu pomaci	21,8	16,5
a trăi în aceeași localitate cu pomaci	28,4	14,3
a trăi în aceeași țară cu pomacii	19,3	11,3

Sursă: Krasimir Kanev, în: *Revoluția în rate. Bulgaria pe calea democrației*, 1996:179.

Străduința pomacilor — prin convertirea la creștinism — de a obține acceptarea deplină din partea majorității și recunoașterea lor ca „bulgari adevărați”, nu a dus la rezultatul scontat. Independent de faptul că se consideră creștini sau musulmani, ei rămîn în ochii bulgarilor tot pomaci.

Trebuie arătat că această căutare de a se identifica a pomacilor este înainte de toate o căutare a acceptării în exterior (*out-group*). În ce măsură putem vorbi despre o schimbare culturală, trebuie analizat cu mare atenție. Putem urmări tendințe foarte diverse: la unii dintre pomaci (mai ales la cei din marile orașe) se poate observa o apropiere accentuată de majoritate — în activități, valori, atitudini, dar și în comportament —, pe cînd la alții, convertirea se dovedește a fi doar un semnal adresat mediului social înconjurător. Problema rămîne deschisă: ori convertirile vor avea ca rezultat asimilarea totală de către majoritatea bulgară ori, în anumite condiții, ea va duce la reconstituirea diferențelor etnice.

A doua „alternativă” importantă a pomacilor din Bulgaria este cea pro-turcă. La fel ca în cazul bulgarizării, și în acest caz se pune întrebarea dacă este vorba de un proces de asimilare sau de o solidarizare religioasă și politică cu ethosul turcesc, fără însă a se renunța la barierele dintre cele două comunități.

Turcii bulgari, care la recensămîntul din 1992 numărau 800.000 de suflete, constituie azi grupul minoritar cel mai mare și cu cea mai mare influență în țară. În noul context socio-politic din Bulgaria post-comunistă, ei au parcurs un proces de emancipare ajungînd dintr-o minoritate asuprită la o forță politică semnificativă.

La începutul anului 1990 s-a fondat „Dvizenie za Prava i Svobodi” (DPS, Mișcarea pentru libertate și drepturi). Cîteva luni mai tîrziu această organizație a fost înregistrată oficial și a participat la alegerile parlamentare. În acest fel s-a legalizat primul partid al minorităților.

De atunci, DPS joacă un rol important pe scena politică a Bulgariei. Reprezentarea parlamentară a DPS, împreună cu „Sajus na Demokraticnite Sili” (SDS) — un partid anticomunist — a trimis partidul socialist în banca

opозиției. În timpul crizei guvernamentale din 1992, DPS s-a opus partenerului de coaliție, înclinînd prin aceasta balanța în favoarea noului guvern. Cu toate că și DPS a suferit o scădere a voturilor la alegerile din 19 aprilie 1997, el rămîne totuși unul din partidele cele mai importante, avînd o sută de deputați și doisprezece parlamentari în Adunarea Națională prin care își poate exprima voința sa politică. Popularitatea de care se bucură DPS atrage în continuare un număr mare de pomaci. După afirmarea președintelui lor, Ahmed Dogan, în februarie 1991, deci la un de la schimbarea regimului politic în Bulgaria, dintre cei 100.000 de membrii ai săi, 5,8% erau de origine pomacă. La alegerile democratice ce au avut loc din 1989 încoace DPS a reușit să atragă de partea ei toată populația turcă și o mare parte a pomacilor. Hotărîtor este faptul că în regiunile cu populație pomacă majoritară (cum sînt Smoljan și Blagievgrad), conducerea partidului este aleasă din rîndurile pomacilor tineri. Astfel, ei au avut pentru prima oară posibilitatea de a-și articula problemele regionale.

Această linie politică comună turcilor bulgari și pomacilor face front comun împotriva întregului spectru al partidelor nemusulmane. Cei mai mulți dintre pomacii care fac parte din orientarea pro-turcă simpatizează cu activitatea politică pe bază religioasă a DPS, susținînd ideea, că doar un partid care se definește prin a fi musulman poate să le apere pe deplin drepturile și interesele. Paralel cu solidarizarea politică a pomacilor cu turcii din Bulgaria (care nu presupune totuși și depășirea barierelor dintre cele două grupuri etnice) se poate evidenția tendința constantă a unor pomaci de a se defini ca turci. Ne putem da seama de acest fapt din rezultatele unor sondaje, cum ar fi de exemplu, recensămîntul din 1992 la care 35.000 de pomaci nu numai că s-au declarat de naționalitate turcă, dar au indicat ca limbă maternă limba turcă, tocmai pentru a face imposibilă orice diferențiere de comunitatea turcă.

Au existat și cîteva cazuri regionale în care la îndemnul clericilor musulmani pomacii s-au declarat etnici turci. Au fost cazuri în care pomacii nu au fost înmormîntați după ritualul musulman pînă cînd nu și-au reluat numele inițial turco-arab. În pofida discuțiilor aprinse, provocate și de comentarea acestor cazuri în presa bulgară, acestea nu trebuie totuși generalizate; ele sînt produsul unui specific regional foarte restrîns, în care un rol important l-a jucat după 1989 presiunea de consolidare venită din partea comunității musulmane, ca și cea de redefinire a pozițiilor de putere și de prestigiu în rîndul *hodjaurilor*. Motivele mai ascunse pentru care o parte a pomacilor trag către etnia turcă le reprezintă cultura și religia comună a celor două comunități musulmane. Un rol important îl joacă și tendința de a nu se face diferență între denumirile de turc și musulman. Și nu în ultimul rînd, un rol important l-a avut și statul bulgar, care prin măsurile de oprimare și asimilare a întărit solidaritatea celor două comunități.

Această formă de căutare a identității în rîndul pomacilor poate fi înțeleasă ca o luptă comună a populației mahomedane pentru o prezență mai articulată pe scena politică post-revoluționară. Prin alierea la cea mai puternică grupare politică musulmană din țară se caută o recunoaștere mai mare și o influență mai puternică în societatea bulgară de azi. În acest caz „căutarea identității” în rîndul pomacilor nu este doar o căutare a unei aproprieri pe bază cultural-religioasă de turcii bulgari, ci și expresia unei dorințe de egalitate pe plan politic și social cu aceștia. Ceea ce înseamnă că strădaniile lor au și un motiv politic. Trebuie arătat că încercarea pomacilor de a se identifica cu turcii din Bulgaria rămîne în continuare unilaterală. Indiferent de cum se definesc, ei sînt văzuți și socotiți de restul populației bulgare ca fiind pomaci. Barierele etnice și atitudinile negative între cele două comunități se mențin și în continuare. Datele despre distanța socială față de pomaci ne arată că 62,1% (în 1992) și 64,9% (în 1994) dintre turci nu ar fi fost dispuși să se căsătorească cu o persoană de origine pomacă. Pe de altă parte, 18,9% (1992) și 20,7% (1994) dintre turcii chestionați nu acceptă o prietenie cu membrii ai comunității pomace. 26,9% (1992) și 8,4% (1994) dintre cei întrebați nu acceptau nici măcar să trăiască în același cartier cu ei, iar 6,2% (1992), respectiv 6,7% (1994) dintre respondenți nu ar fi acceptat în nici un fel să lucreze cu aceștia, așa cum indică și tabelul de mai jos.

Distanța socială față de pomaci — Răspunsuri negative în procente (%)

	Turci, 1992	Turci, 1994
căsătorie cu un pomac	62,1	64,9
prietenie cu un pomac	18,9	20,7
a trăi în același sector cu pomaci	26,9	8,4
a lucra laolaltă cu pomaci	6,2	6,7
a trăi în aceeași localitate cu pomaci	17,8	5,8
a trăi în aceeași țară cu pomacii	19,3	11,3

Sursă: Krasimir Kanev, în *Revoluție în rate. Drumul Bulgariei către democrație*, 1996:179.

Concluzii

Toate aceste orientări în rîndul populației pomace din Bulgaria ne arată cît de diferit se poate manifesta o comunitate în căutarea identității sale în cadrul aceleași populații. De asemenea, ele ne arată discrepanța care există în cadrul acestei comunități: criza identitară, instabilitatea, fragmentările au fost din totdeauna caracteristice acestei populații.

De la trecerea unei părți a populației Bulgariei la religia musulmană, noi membrii ai comunității musulmane au fost expuși — atît de către majoritatea bulgară, cît și de credincioșii turci — unor așteptări divergente. În cazul unor relații pozitive dintre diferitele grupuri etnice aceste așteptări nu reprezintă încercări grele pentru indivizi. În cazul însă în care acestea au rezultat din conflicte sau distanțări, valorile și așteptările diferitelor grupuri conduc la tensiuni care îngreunează găsirea unui echilibru între cele două sisteme de valori și necesită un autocontrol și o toleranță individuală mult mai mare, asociate fiind îndoiala, nesiguranța și ambiguitatea. În asemenea situații, nesiguranța a fost cea care a devenit punctul de pornire pentru o disponibilitate la schimbare sau afirmare. Apartenență etnică și culturală incertă a pomacilor, accentuată de presiunea venită din exterior, a dus la apariția diferitelor identități.

Ce orientare va avea noua evoluție a asumării identității pomacilor este foarte greu de prognozat. Divizarea în grupuri și grupulețe nu le permite să aleagă o cale comună. Putem susține, cu o marjă mare de probabilitate, că în viitorul apropiat ne putem aștepta la o adîncire a acestei discrepanțe. Factori precum presiunea de consolidare din partea populației pomace, revitalizarea simbolurilor islamiste, dar și procesul de asimilare în cadrul comunității pomace vor juca și pe mai departe un rol important.

Aici trebuie arătat că influența diferitelor culturi, ca și nerecunoașterea apartenenței etnice în relațiile sociale, nu trebuie să ducă neapărat la pierderea orientării și la crize de comportament social. Chiar dacă un potențial conflict pare inevitabil, în viața cotidiană cei mai mulți sînt capabili să găsească un mod de a evita conflictele.

Căutarea identității în rîndul pomacilor, ca și fenomenul crizei de identitate, și capacitatea de a se transforma este mai degrabă un răspuns la faptul că inegalitatea dintre popoarele Bulgariei nu a fost încă depășită. Acesta este rezultatul unei politici de asimilare dusă împotriva populației musulmane de-a lungul secolelor, a unei politici de excludere a pomacilor din societate. Prin schimbarea cadrului social este de așteptat ca și în rîndul pomacilor să aibă loc o stabilizare și, înainte de toate, o despărțire a factorului emotiv de problema identitară.

Este deosebit de important ca în această regiune diferența confesională și etnică să nu mai poată fi folosită ca atu politic. Egalitatea în drepturi și valori dintre diferitele grupuri etnice ar putea elimina relațiile de putere și de statut pe baze etnice.

În cele din urmă se poate constata că nu există identități care să nu fie supuse transformării. Acestea sînt mai degrabă dimensiuni care sînt deschise și supuse transformărilor sociale.

Grupul inițial se dovedește a fi o bază constitutivă de lungă durată a unei identități de grup. (Greverus 1978: 241). Identitățile pot fi influențate și determinate pe baza interacțiunii pe plan social sau pot depinde de influențe politice.

Căutarea identității la diferite grupuri etnice poate lua forma unui „management identitar” (Greverus) sau al unei „creări a identității” (Robins), un proces în care caracteristicile etnice sînt folosite în vederea atingerii anumitor scopuri sociale. (Greverus 1981: 223-233) Aici este vorba de un proces secundar, la care etnicitatea nu este sinonimul etniei sau al grupului etnic, ci al evoluției către o etnie. Caracteristicile etniei nu reprezintă în cazul de față decît baza unei acțiuni cu țel bine definit. Acest proces este definit de Ina-Maria Greverus ca o „nouă etnicitate”. □

Traducere de László Kacsó

*

Jordanka TELBIZOVA-SACK (1963) a studiat filosofia la Sofia și științele politice la Göttingen (Germania). A publicat mai multe lucrări analizînd situația politică, socială și etnică din Bulgaria postcomunistă.

Jordanka Telbizova-Sack, *Die Pomaken Bulgariens zwischen Identitätsverlust und Selbstbehauptung*, studiu publicat în **Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik** (nr. 1/1999), preluat cu permisiunea editorilor.